

Krajina není

Jiří Sádlo na jedné ze svých přednášek na téma „krajina jako interpretovaný text“ řekl, že veškeré povídání na toto téma lze shrnout jedinou tezí, totiž „krajina je“. Podobná teze těžko může být nějakou vědeckou hypotézou či dokonce poznatkem, a ani tím být nechce. Je to typická velká pravda, která může přinést zásadně nový pohled na svět, způsob vztahování se k němu či tázání po něm, a přitom sdílí vlastnost všech velkých pravd: jejím opakem není lež, ale může to být jiná velká pravda. Pokusím se zde hájit tu opačnou velkou pravdu, jednak ze zvědavosti, zda to, co se říká o velkých pravdách, lze aplikovat v konkrétním případě, jednak proto, že se domnívám, že alternativní pohled může odhalit něco, na co jsme zapomněli, a co je přitom důležité. Budu přitom vycházet z onoho pohledu, který v krajině vidí interpretovaný text, jen v rámci něj totiž mají podobné úvahy smysl.

Co to znamená, že krajina je interpretovaný text? Snad nám k pochopení pomůže Sádlova definice krajiny: krajina je to, kvůli čemu lezeme na rozhlednu. Krajina, kterou vidíme z rozhledny, se skládá z malých i velkých plošek různých barev, občas nějaké linie řeky nebo cesty, lze se v tom vyznat, je to vidět hezky vcelku, bez zbytečných detailů. S textem má společné to, že je to struktura složená z nějakých víceméně diskrétních známých objektů (pole, les, vesnice), které mezi sebou mají nějaké konkrétní vztahy, jež nás zajímají. Důležité je, že hledíme na objekty, kterým už nějak rozumíme a o nichž nepotřebujeme vědět nic víc než to, co právě víme. Díky tomu můžeme po krajině přejíždět pohledem a třeba si představovat, jaké to asi je být právě v tom a tom místě, anebo třeba uvažovat, proč asi kolonizace krajiny určitými organismy začala právě zde a ne jinde. Krajina i text se skládají z objektů, jejichž povaha nás nemusí a ani nemůže

zajímat, jde-li nám právě o krajinu či o text; text nečteme kvůli podobě a barvě jednotlivých písmen a na krajinu se nedíváme kvůli detailnímu porozumění jejím složkám. Nejen to: krajinu vidíme právě proto, že nevidíme a ani nemůžeme vidět vše.

Takhle chápe krajinu i krajinná ekologie: krajina se skládá z určitých plošek, o nichž uvažujeme jako o homogenních a jež jsou propojené nějakými strukturami umožňujícími pohyb různých obyvatel krajiny. Opět je tu zásadní vědomé či nevědomé rozhodnutí o tom, co je důležité a co nikoli, a opět krajině nějak předem rozumíme. Zajisté, tohle je předpokladem vůbec celého našeho vztahování se ke světu; všechno, čeho se člověk chápe, má v jistém smyslu povahu textu, poněvadž vždy už něčemu musíme rozumět, abychom vůbec viděli. Jinými slovy, krajina nemůže nebýt interpretovaný text, poněvadž všechno sdílí s textem tuto jeho povahu, tj. předporozumění diskretním věcem, na jehož základě teprve vnímáme a chápeme souvislosti. Co je na tom vůbec zajímavého? Anebo: stojí za to vůbec se krajinou z tohoto hlediska zabývat, když je to s ní stejné jako se vším?

Na obecné úrovni možná ne. Ale při detailnějším pohledu se ukáže něco, co není sice unikátním rysem krajiny, ale je to na ní dobře vidět. Totiž že ten text může být a bývá interpretován po každé jinak, pokud bereme v úvahu odlišnou subjektivitu těch, kdo se k němu nějak vztahují, což právě u krajiny většinou děláme. Tak tomu bývá u každého textu, ale u krajiny je nápadné, že různě může být interpretováno úplně cokoli – zatímco v případě klasického textu se nemusíme shodnout na jeho smyslu či dokonce významu jednotlivých slov, ale většinou se shodneme na tom, kde končí jedno slovo a začíná jiné nebo kolik je celkově písmen, u krajiny nenajdeme ani takovéhle základní jistoty. Krajina pro člověka je naprosto jiná než pro hlemýžď nebo semeno lopuchu. Ale má pak cenu vůbec mluvit o krajině, když není jasné, co by měla být nějaká základní struktura, díky níž krajině všichni rozumíme? A co je vůbec krajina – to, jak my jí rozumíme, nebo to všechno, co lze z úplně nejrůznějších pohledů interpretovat, ale o čem „objektivně“ nelze říct nic právě proto, že žádná interpretace není definitivní?

Záleží na rozhodnutí. Krajinná ekologie se rozhodla za krajinu považovat onu soustavu objektů, kterým už nějak rozumíme, a z hlediska tohoto porozumění studovat třeba vztah ke krajině u zvířat. Tedy vztah zvířat k tomu, jak my rozumíme krajině, přičemž možnost porozumět krajině trochu jinak právě prostřednictvím například toho, co se dozvíme o zvířatech, zůstává otevřená. Jinak to ani nejde, věda postupuje jedině takhle a je to v pořádku, jen je třeba vědět, že ten postup je právě takový: od porozumění textu k jinému porozumění, anebo v horším případě k témuž porozumění textu. Ovšem pozor, krajina v tomto chápání není onen text, který je kým-koli interpretován jakkoli, ale právě jen text, který je interpretován námi lidmi, a to i tehdy, když tuto interpretaci ovlivní naše zkušenost s „nelidskou“ interpretací krajiny. Krajina není, je to jen náš obraz světa. A to právě proto, že je interpretovaný text, tedy něco, čemu vždy už nějak předem rozumíme.

Ale je tu i druhá možnost. Krajina skutečně jako to, co je interpretováno různými aktéry zcela různě, něco samo o sobě nezávislého na oné interpretaci, nicméně přesto, respektive právě proto existujícího. Krajina jako to sdílené, neuchopitelné, protože nepřivlastnitelné, nezávislé na interpretaci. To, co skutečně je, k čemu se všichni vztahujeme, ale o čem se nedá nic říct, poněvadž jakékoli vyjádření už je pouhým obrazem. Lze tomu ale ještě říkat krajina, když to nemá žádný tvar a žádné vlastnosti? Možná to ani není potřeba, poněvadž na to už máme jiný pojem: svět.

Příroda a krajina

Obrazem krajiny je mozaika polí, luk a lesů, nebo aspoň něco, v čem lze odlišit jednotlivé kopečky, zatímco obrazem přírody je les. V lese není krajina. Příznačné je, že lesu lze porozumět jen tehdy, když z něj krajinu uděláme, tedy když jej vymapujeme, rozdělíme na nějaké srozumitelné základní jednotky (třeba plošky stejného stáří) a pak se na jejich fungování a proměnlivost díváme „seshora“, nikoli když jsme uvnitř. Přesto v lese něco je, na něco lze hledět, něčeho si lze všimnout a učinit nějakou zkušenost.

Zatímco na rozhlednu lezeme kvůli krajině, do lesa chodíme kvůli přírodě. Přírodě také nějak rozumíme, ale to porozumění vesměs není dáno oním pohledem z rozhledny, ale neustálým přehodnocováním sebe sama a svého místa v ní. Příroda nás zajímá hlavně proto, že je cizí a zároveň známá, že nás umí překvapit, že je v jistém smyslu nedefinovatelná a nepostižitelná, jakkoli není beztvárá. Příroda není textem, dokud z ní text neuděláme, jakkoli představuje otevřenou možnost tyto texty vytvářet.

Příroda a krajina tedy spíše než co jiného představují dva typy vztahu ke světu. Krajina je to, čemu už nějak rozumíme, co máme před sebou a o co se můžeme starat. Je vůči nám vnější, a to i tehdy, když nejsme na oné rozhledně, ale uprostřed rozlehlého lesa – tehdy představuje aspoň obraz, kognitivní mapu prostředí, která nám říká, kde jsme. Anebo neříká, ale pak jsme se nejen ztratili my, ale ztratili jsme i krajinu. Krajina sice není celá úplně přehledná, má obzor, ale to, co je před ním, nás v daném momentě zajímá. Potřebujeme jí rozumět, ale nepotřebujeme se vůči ní ani vymezovat, ani nemáme potřebu být přímo její součástí. Proto můžeme mít měsíční krajinu, ale těžko měsíční přírodu – na to je Měsíc přece jen příliš cizí a mrtvý.

Naproti tomu příroda je něco, vůči čemuž se negativně vymezujeme („člověk proti přírodě“) a s čím se na druhou stranu identifikujeme – koneckonců příroda, to jsou kytky a zvířata, a zvířata, to už je úplně jako my lidé. Takovéto vymezovací a začleňovací myšlenkové operace jsou pro člověka zcela charakteristické a setkáme se s nimi i v současné vědě. Velká část biologie dnes těží z emoční síly tohoto neurčitého a nikdy nekončícího vyhraňování vůči přírodě, poukazujíc současně na bizarnost biologických fenoménů (co všechno se v přírodě děje za obskurnosti) a na neuvěřitelnou podobnost lidského a přírodního (podívejte se, vždyť ona ta zvířátka dělají úplně přesně to, co my, a do jakých strhujících podobností!). Takovéhle vyhraňování a začleňování ale rozhodně není nic nového, typické je třeba pro totemické systémy přírodních národů, které pomocí vzájemných odkazů mezi příbuzenskými strukturami ve společnosti a přírodními jevy člověka začleňují do okolní přírody a zároveň jej z ní určitým způsobem vyčleňují. Je staré jako sám člo-

věk a patří k jeho sebeidentifikaci a sebek porozumění. Je tou sebeidentifikací a tím sebek porozuměním.

A tak možná zatímco krajinu potřebujeme jako domov, jako něco blízkého a srozumitelného, přírodu potřebujeme z hlubších důvodů. Totiž kvůli nutnosti pečovat o své místo ve světě a kvůli pocitu, že tu nejsme sami. Krajina možná není, neboť jde pouze o naši interpretaci toho, čemu rozumíme, ale příroda určitě je. Anebo ne?

Sheffield, březen 2002
David Storch